

JEKA PASCALOVOG FRAGMENTA 210 IZ MISLI

Nermin Sarajlić

Vjerovao je da će pomladiti vjeru, a zapravo je potkopao. U borbi protiv nepravdi, otišao je dalje od anarhista, a njegovi su iskazi prožeti demonizirajućom i smiješnom pretjeranošću. Tolika neumjerenost, tolika negacija prevode zapravo osvetu duha koji se nigda nije uspio pomiriti s poniženjem umiranja.

Emile M. Coran, Najstariji među strahovima, posvećeno Tolstoju

Reklo bi se da paklu pristaje bilo koja scenografija čim iz svijeta potpuno iščezne ljudskost. Kad otuđenost dosegne vrhunac diše se čisti očaj. Protraćenim životima cijedi se izgubljeno vrijeme. Zaludu je onda ljudske ljuštore garnirati religioznom metaforikom. Kao u posljednjim skevenca-ma Roy Andersenovog filma *Pjesme s drugog kata*. Popne li se deset katova više i prepečen navikom čovjek mahinalno na otvorena vrata ukorači u lift koji nije, bog zna zašto, stigao na poziv, e pa, upravo takav šok izaziva ukoračenje u ništavilo. *Enter the void!* Pad se zna nerijetko preživjeti i nema toga ko ga nije iskusio za života, barem jedanput.

Na sasvim drugoj strani svijeta, do balčaka postkapitalističkim predatorstvom globaliziranog planeta, upravo na vrhunsku paklenu lokaciju naišao je

austrijski autorski dvojac Florian Weigensamer i Christian Krönes u dokumentarcu *Dobrodošli u Sodomu*: Ghana, četvrt Agbogbloshie glavnog grada Accre, najveća svjetska deponija elektroničkog otpada, od milja krštena biblijskim imenom, gdje stanuje nekoliko hiljada izgubljenih duša sa sjevera zemlje i drugih država crnog kontinenta, živih reciklatora, muškaraca, žena i djece. Dotrajali klima uređaji, izgustirani ili zastarjeli mobiteli i računari, kupljeni danas, ogromne su šanse, završice na tom groblju, ilegalno dakako, godišnje njih preko 250 000 tona. Redateljski par i scenarist Roland Schrotthofer uopšte se nisu poput Borgesa u *Trajanju pakla* morali rugati inferno-lozima, ni crkvenim ni samozvanim, da sadističkom imaginacijom prestrave grešnike, nego su učinili vidljivim zakulisne demonske arhitekte pakla i uspjeli da nefikcionalno dočaraju savremeni horror: jednostavno su uključili kamere i kroz živahno beznadne ispovjedi žitelja Sodome, naveli nas da, po defaultu, voajerski preneraženo pratimo dokle može ići ljudsko adaptiranje i spitomljavanje na postapokaliptično stanje.

Tih mutnih i mučnih dana, učestalije no inače, sluđivale su ih obaveze neizostavna odlaska na sprovode, sahrane i dženaze, doduše razgalili bi ih i pokoji pozivi na svadbe tako da su, poput pjesnika na kog će se pozivati, u trudnicama i oni mogli nazrijeti narastanje istovremeno dva ploda: života i smrti. Pa ako, ponešto neočekivano, iz razdražujućeg privida nedohvatljivosti, ipak nabasamo na kratki fragment tople razmjene mišljenja iz jedne sredovječne bratske rasprave, ne dajmo se uzbuditi i zbuniti poluironijskim intonacijama obojice sagovornika:

- *Ma kako, pazi, sad idu, kako ti ono veliš, one otrcane značenjske smicalice* – i davput će usporiti dikciju - *ma kako za/divlj/ujuć/i pastuh ili zadivlj/ujuć/a ždrebica bila...* - Načas će ga prekinuti upadicom.

- *Nastavi, pratim te!*

- *...crna ili snježna, ukoliko je, a neumitno jeste, uvijek pretovarena sviješću o konačnosti, nevažno koliko da odgalopira svoj nezivjesni i nepredvidivi put, čak i da njime ležerno kasa, na koncu, do otvorene jame stiže na vrijeme, kako drugačije nego kao istrošeno kljuse. Slobodom podbodena neukrotivost i neosedlanost nikad ne uspijeva zbaciti nevidljivog džokeja, znaš već na koga ciljам, onog najbezobzirnijeg ja-*

haća apokalipse – smrt. Dakako, jahač umije biti blag, no ne baš tako često, prije bi se reklo da češće mamuza do iznemoglosti. E pa, može li umjetnost tu šta priskočiti upomoć, barem tako što neće prikrivati stvari. O tome je štošta pametno neutježno znao Rilke, na prvim ali i razbacano po cijelom opusu, stranicama slavnih Zapisa Lauridsa Maltea Briggea.¹

Na brzinu opipa nabreklu kvrgu od Pascalovog fragmenta 210 iz *Misli* koji mu je još nedavno sručio na tjeme i odbrusi:

- *Pa trunio i trubio si mi prošli put o tome. Sjećaš se, o različitom umiranju Malteovog dide, čekaj, upamtio sam mu čak i ime, zvao se kò i pjesnikov dida, – Cristoph – je l', i njegove seke Ingeborg, onomad kad se deran sakrio pod sto, znatiželjan da upije tihu primopredaju. Evo citiram: "Štoviše, i bogataši, koji bi to i mogli, koji bi i mogli izdašno umirati, započinjū bivati površni i ravnodušni, Želja, posjedovati svoju vlastitu smrt, sve je rjeđa... A kakva je to bila smrt: dva mjeseca je trajala, toliko glasna da smo je čuli čak na majur."*

- *Dopusti sad da te još nešto priupitam. I tebi je poznato, je l' de, kad si već kod te zarazne metaforike, s kakvom nestrpljivom dostojanstvenošću je Tolstoj odjahao iz Jasne poljane, ne birajući, bog zna puno, prijevoz, sve ne bi li kako utekao neumornom koscu, vjerovatno nacerenijoj spodobi od Bergmanovog šahiste.*

- *Nemoj me, molim te, tegobiti i s tim švedskim mračnjakom i njegovim turobnim traganjem po srednjevjekovnim vukojebinama za bogom.*

- *Nemoj niti ti tako, rijetko ko je uspješno izborom glumca personalizirao Smrt povjerivši nezavidnu ulogu Bengt Ekerotu. Pribavio joj je svojevršni šarm neumitnosti.*

1 Za Rilkeovu opomenu prijatelji su očito imali vrlo akustične glave: "Uviđam da od nekog vremena moram one ljude, koji su nježni i puni traženja u razvitku svojega bića, strogo opomenuti, neka ne traže za ono što rade, analogiju u *Zapisima*: tko popusti zavodljivosti i pođe usporedno s ovom knjigom, neće dohvatiti cilja; ta će knjiga u biti razdragati samo onoga, koji je bude čitao tako reći protiv struje. Ti *Zapisi*, budući da pridaju mnogo važnosti rastućim bolima, ukazuju, do koje bi se visine moglo uzdignuti blaženstvo, kad bi ga ljudi ostvarivali obiljem upravo tih snaga."

- *E jest, nema govora. Baš me totalno sledio, zapečatio bolje da kažem, u tom plaštu s kukuljicom kao punoglavac orijaš.*

Zavr ludao je očima uokolo i pogled spustio na njegovo paklo *Camela* kad je izletjelo iznenada kao kukavica iz kućice zidnog sata...

- *Zato, znaš šta, jebem i tebe i jebem ti dvogrbu kamilu na kojoj je Muhamed polagao jahački ispit...*

Ostaće uz *Opkladu* štošta neizgovoreno da tone u podsvijest kao u bunar prešućenih fusnota. I kod jednog i kod drugog sagovornika...

- *Predugo je prokleta Opklada pajcana u jansenističkom resentimanu pa ne čudi što racionalna logika postaje sama sebi carska vodica u kojoj razum sam sebe rastače. Na kraju, od tih isparenja Bog se ukazuje u ulozi dželata i prije no što mu odrubi glavu izriče slavodobitnu repliku: "Cijena je previsoka, više je plaćena nego zaslužena!"*

- *Jeste odista tako ako mu je vrag odnio šalu i tutnuo žarač u ruke kao Wittgensteinu na kom je s posvetom iskovano "Logika je pakao!". Da, u bečlijki prosvijećenoj džentlmenskoj raspri, vitlajući njime upečatljivije argumentira Popperu, kod tebe doduše krvničku sjekiru, opet nimalo urbano mitsko-anegdotski...*

Iz skučenog ambijenta Pascalovog logički provedenog strašnog suda utonuli u asocijativno prebiranje po mislima ne bi li kako ublažili tišteću tišinu epistemološkog šoka, no nasmiješena neutješnost spasonosnih pronalazaka blagog svjetla samo je pojačavala gorčinu. Doduše preko različitih filozofskih vodiča su došli do toga. Jedan uz asistenciju Derride iz *Nasilja i mafietzike*² i, nimalo slučajno, oslanjanja na Borgesov ogled "Pascalova sfera",³ drugi

2 Neka bojažljiva preciznost navođenja pokušaja dočarati zvonku besprijekornost zapamćenog što odzvanja u glavi: "Ako istorija postoji samo preko govora, i ako je govor (samo kad imenuje biće ili ništa, skoro nikad) u biti metaforičan, onda Borges ima pravo: "Možda je opšta istorija samo istorija nekoliko metafora." Od tih "nekoliko (temeljnih) metafora", svetlost je samo jedan primer – ali kakav primer! Ko će njome ovladati, ko će joj izreći smisao, a da ne bude njime izrečen. Koji će joj govor ikad umaći? kako će se nje osloboditi...Svetlost možda nema suprotnost, naročito ne tamu. Ako se svi govori bore u njoj, *modifikujući* samo istu metaforu i birajući *najbolju* svetlost, Borges, nekoliko stranica dalje, opet ima pravo: "Možda je opšta istorija samo istorija različitog naglašavanja nekoliko metafora.""

3 Pored Derridinog citiranja početka i kraja Borgesove esejističke bilješke sagovornikovom po-

pak, uz Heideggera *Iz iskustva mišljenja*.⁴ I, mada se nijednom nije pjevušio rebelistički punk-epitaf, ni onima koje su nedavno ispratili niti samima sebi: *I don't want to be buried in a Pet Sematary, I don't want to live my life again*, ta redundantna podrugljivost, sasma epigramski, lijepo bi pristajala ovisnički odveć opterećenom i preusložnjenom odnosu autor/ic/a i čitatel/ic/ja.

Za svojih burnih obračuna umjeli su izazvati nešto trajniju finu ironijsku dugu. Ali nerijetko bi se nadvila nad tim dvobojima. Stvari su znale okrenuti u sasvim drugom smjeru. Tad bi vješto oponašali duh i žargon narodnog kozerstva i čega god bi se tematski doticali oblijepili bi ga prostodušnim humorom kao toplom balegom. Forsirali su šmiranje i pastiš sve dok se ne bi domogli vodoskoka persiflaža. Naravno imali su zajedničkog stilskog uzora: Saramaga! Ali i domaći izvor: Svetozara Ćorovića, odnosno, konkretno, scenarističko-režijsku tv-adaptaciju Aleksandra Jevđevića *Porobdžije* njegova romana *Stojan Mutikaša*. Još preciznije, glumačkog maga iz te serije - Vajsju Stankovića i njegovu rašpa sočnu repliku u mehani kad propara trbuh da s dubokim uzdahom dočara ambijent minulog gustog doba sladostrašća: "Eeeeh, što je Pešta nekad imala kupleraja..." Kad bi im to pošlo za rukom osjećali su se rajski kao da su ih dobrim vinom poslužile gologuze hostese... Napokon, pogledi su im se sureli čim su izronili na površinu s pronađenim crnim biserima, a mješinu šutnje prvi će probosti Derridin adept: ⁵

znavanju nije zblijedilo ni Borgesovo viđenje Pascalovog traganja, pa ne treba ni nama: "U tom potištenom veku, apsolutni prostor koji je nadahnuo Lukrecijeve heksametre, apsolutni prostor koji je bio oslobođenje za Bruna, postao je lavirint i ponor za Paskala. On je odbacio univerzum i žarko je žudeo za Bogom, ali Bog je, po njegovom mišljenju, bio još manje stvaran od morskog mu univerzuma. Jadikovao je što nebeski svod ne progovara, a naš život je uporedio sa životom brodolomnika na pustom ostrvu. Osećao je neprestanu težinu fizičkog sveta, osećao je vrtoglavicu, strah i usamljenost, i izrazio ih je rečima: "Priroda je beskrajna sfera čiji centar je svuda, a kružnica nigde". Tako je objavio Brunschvicg, ali Tourneurovom kritičkom izdanju (Pariz, 1941), u kojem su reprodukovane precrtane reči i nedoumice iz rukopisa, otkrivamo da je Pascal počeo da piše *effroyable*: "Zastrašujuća sfera, čiji centar je svuda a kružnica nigde". Eto što to između onog što je Derrida izborno ukliještio nije promaklo našem polemičaru.

4 Iako je poodavna prošao lugarsku poetsko-filozofsku fazu napamet je zadovoljno čitao uredno počekićane znakove:

Pomračenje svijeta nikad ne doseže svjetlost bitka.

Mi dolazimo za bogove prekasno a prerano za bitak. Njegova započeta pjesan jest čovjek.

Íci prema nekoj zvijezdi, samo to.

Mišljenje je ograničenje na jednu misao koja jednom kao zvijezda na nebu ostaje lebdjeti.

Da u mišljenju ima suparnika a ne pukih protivnika povoljnije bi stajalo sa stvari mišljenja.

5 Neizgovorene u rezervi oba su držali rugalice na račun porijekla njihovih filozofskih oslonaca. Je-

- Kao što većina, u strepećoj slutnji, ili kao ti, poput ogorčene manjine, da se poslužim Houellenbecqovom zajedljivom sintagmom - "ljubaznošću očaja" – napipavajući model i od blasfemičnog fragmenta i od opljade nastojiš načiniti ehokator boga, bitka, smisla egzistencije, što god ti se ili vam se prohtije već...

- Tebe i slične karnevalski kostim s crnobijelim agnostičko-ateističkim kockicama bogme će daleko odvesti. Upravo kao tobožnja Voltaireova sprdnja s posljednjom željom u čemu da ga pokopaju. Poznato ti je to: Beati qui in Domino moriuntur! Uzmanjaka li vam sreće opet se možete nadati da će naraštaji crva jedni drugima, u prečniku, pa tu negdje, od desetak metara pouzdano raznositi glas o vašem ukusu. Ali ako si 'ubo' pravog grobara ribara, e onda with a little help of your friends - worms zaokružičeš lančanu razmjenu materije, od slasna mamca do slasna zalogaja, kad iz riječnog mulja kod brane izvuče kakvog mrcinu od škobaljja i eto te, ni kriva ni dužna, na barbarskoj trpezi gdje za večeru uveseljavaš grobarovu dječurliju. Pretpostavimo da je ovdje svršetak i da ne moramo još, pride, pratiti derišta kad ih potjera da kake...

- Bogme si se, uz vjernu bratiju, čestito navucarao Cioranovih mošti, svukud poput puža slineći cinizam koji vas odaje i klackajući se, između krajnosti onog an sich i für sich, redovno katapultirao u njegovo "zlatno doba". Slušaj, da te načas podsjetim na duhovnog mecenu, možda neznatno tek parafraziram: "Nema više prošlosti, ni budućnosti; nema skoro ničega, jad i čemer, ostaci ostataka, stoljeća otječu, materija se runi, tame troše; smrt se čini smiješnom, a smiješan je i sam život... To je kao da nas je svo vrijeme došlo pohoditi po posljednji put prije nego iščezne... Nakon toga zaludu je tragati za starim ili se utjecati novom Raju: Prvi je nedostupan, drugi se neda ostvariti... Nema Raja osim u najdubljem dijelu našeg bića", pa stoga i valja i sve druge edenske destinacije, napose one iz abrahamovske lepeze, sarkastično unakrsno ispitati, ismijati pa odbaciti, s više no "mjerodavnim razočarenjem", uprkos stihijama fanatične privrženosti...

dan je kanio švarcvaldski tvrdi punomasni sir nakumiti hajdegerijancem, dok je drugi za francuski pljesnivi plavac čuvao gotovu etiketu.

Nije se dao smesti i mirno je nastavio.

- Međutim, posreći li ti se, pa ispoštuj tu tvoju oporučnu želju i kremiraju te, a sve u duhu dosjetljivo-šašavog reklamnog slogana Bolje da vas mi spalimo nego đavo u paklu, pa potom pepeo prospu niz vjetar, veliki su izgledi da ćeš utruniti nekog razigranog dječaka na livadi i izmamiti mu suzicu...I to je kudikamo bolje, zacijelo ćeš se složiti, nego da ti urnu posvećeno čuvaju u kući pa da ti je rasijani sin s alkoholičarskim tremorom ili uciviljena supruga, nepogrešivo upravljana Alzheimerom, izvrnu i slupaju, raspu po terpihu, i onda, brže bolje, na vrat na nos, da poprave štetu, usisaju kao što je Keith Richards ćaću, što će biti prije nego da ga je, pomiješanog s kokainom ušmrakao, ili je, na kraju, svejedno...

Usljediti će čestit odgovor.

- Tebe i srodne ti duše, skok u vjeru beznađem samoodricanja vodi ravno u beznađe besadržajne egzistencije a podnosi se i prihvata upravo ciničnim obrušavljem na neistomišljenike. Priznajem da imaš izvanredno razvijeno čulo da nanjušiš tuđa muda dobrovoljno upala u škrip. I to njuškanje zaslužuje da se prigodno nakumi: krasi ga smežurana neustrašivost. Dalje je lako. Pritegneš nonšalantno još koji obrtaj i bezbolno prisvojiš vapaj otkrića. Baš kao što je pjesnik oproštajnim pismom prije samoubistva kazao: ta "izloženost noći i kosmičkoj besmislici" podbada vas da se okrećete naoko spasonosnom, iznjedrenom iz okrutno oderane činjeničnosti Misli, a onda potom izborno i iz nje, pa makar to bila i Pascalova Opklada...Samo što vi niti ste kockari niti kladioničari, ili možda jeste, ali tek na samom početku, poročnom strašću usisani zaigrati na sve ili ništa, no kasnije, ništa drugo nego uboge štediša koje šparaju na svemu i svačemu i oročuju to sve i svašta, lišavanje zarad vječnosti ne bi li se odjedanput domogli basnoslovno naraslih kamata na žalosno škrti ulog...

Ako je što i pomislio zaustiti nije mu dopustio već je nastavio naslađujući se kao da preparira trofejnu grabljivicu.

- Ecce, ecce homo... Evo ti nešto fatalnije zaoštreno od samog Zarat-hustrinog ćaće. Slušaj i upijaj! Prepoznaćeš se! "Pojam Boga' izumljen

je kao suprotnost životu – u njemu je svedeno u strahotnom jedinstvu sve što je štetno, otrovno, klevetničko, sva mržnja spram života. Pojam ‘onostranog’, ‘istinskog svijeta’ smišljen je jedino stoga kako bi se omalovažio jedini svijet koji postoji – da se u našoj ovozemaljskoj stvarnosti ne bi sačuvala nijedna svrha, nijedan razlog, nijedan zadatak!" Ništa dakle, ništa vrijedno življenja, odnosno sve ono ništavno nagomilano da bi se prezrelo, ponizilo, mrcvarilo, odbacilo, proklelo tijelo, zamak, ne hram, u kome je tobože zatočena duša koja se "pokajnički grči vapeći histerično iskupljenje"... Drugim riječima, duboko unutra sahranjenim mislima, s vremena na vrijeme, hodočasnički se pale svijeće da iznova obasjaju značenje i smisao neprevodive simboličnosti egzistencije, stoga, s pravom, nekom od tvojih srčanih vjerskih gerilaca, sa sluhom za nepokolebano jecanje, može pasti u amanet da raskomočeno napiše malecku ponoćnu muziku, ili što bi rekli, uglazbi, Rilkeov čuveni lament:

Smrt je velika.

Mi pripadamo njoj

i onda kad je veseo naš glas.

I kada nam se čini da smo

usred života, ona smelo svoj

tužni i plačni diže poj

usred nas.

Ali poslušaj, evo kako još, to neumorno, tvoj prigrljeni Mislilac, refleksivno-spekulativno sjeme povjerava poniznošću izranjavanim baštovanima jezgrovito ezoteričnog: "Spoznaja Boga bez spoznaje svoje bijede, tjera u oholost. Spoznaja svoje bijede bez spoznaje Boga, tjera u očaj."

Naglo je zašutio, nevoljko, jer se pred njega čitav isprijedio njegov sparring-partner. Da je posrijedi bilo nadmetanje divljih konja, rekli bismo propeo se do neba, očito spreman za borbu, jer je, u međuvremenu, piće unutra uzavrelo koreografiralo njihovu čaknutu verziju, freak-hake koja se lako mogla čitati i s naoko bezizražajnog lica. Iznudio je repliku.

- To što meni kačiš i prigovaraš sam si činio i činiš. Nešto jednostavnije

od tebe ću to formulirati. To se prosto narodski krsti: lako je tuđim kurcem mlatiti gloginje. Zar nisi nekoliko decenija u glavi imao podstanara? Koji se ravno doselio tebi iz Bouville-a...Klimaš, klimaš, jeste Sartre-ov, glavom i bradom, Antoine Roquentin. Iz Mučnine. Ne zanosi se, nije samo tebi naselio glavu u tim nezaboravnim divljim godinama sazrijevanja trujući vas bez ikakvih posljedica svojim egzistencijalnim solilokvijem, ali vas je i obilno namirio sujetnim, samodopadnim povjerenjem u neograničena traganja umjetnosti. Od Srtre-a si pokupio onu ozloglašenu krilaticu: Pakao – to su drugi! istovremeno s Camus-ijevom maksimom na čelu da je mladost bolje prokockati nego s njom ništa ne uraditi. Dobro, dobro možda tebi nije, nekom jest sigurno, skinuo jumf i otvorio promiskuitetnu sezonu. Da ih ne nabrajam, nema odakle nisu neočekivano izbijali, i neću da nagađam tvog, ali svakako ću pomenuti jednog kojim si bio oduševljen i koji je podosta odradio za tvoju ateističku okorjelost. Malraux! Tvoj Malraux koji je rezignirano odgovorio na oduvijek retoričko pitanje: Šta je čovjek? – Žalosna hrpica tajni. E pa, kad je tvoja književna gromada u svom burnom životnom vijeku, u nizu tragičnih gubitaka, u saobraćajki, početkom sedamdeseatih minolog vijeka, izgubila oba sina, Gauthier-a i Vincent-a, shrvan bolom odrekao se svoga tvrdokorna bezbožništva i za oproštaj od djece odabrao katolički obred uz molitvenu ispraćajnu izjavu da ne može sinove tek tako, samo kao vreće krompira baciti u zemlju...

Pokipjelo je i s druge strane krenuće salva.

- Evo ti na poklon još jednog obraćenika na katoličanstvo. Poznaješ tog Poljaka sklonog poticajnim pričama iz svete povijesti okupljene za pokuku i opomenu kako mu glasi podnaslov Ključa nebeskog. E pa u jednoj od njih, o Salomonu, odnosno o ljudima kao bogovima, u drugoj pouci potvrđuje nešto što ti se neće svidjeti: "Nema pak doktrine koja više teži jedinstvu nego je to vjera u jednog Boga." Pa odmah izvodi logičan zaključak. Osvrni se kamo god ti drago i dat ćeš mu za pravo: "Zbog toga militaristička civilizacija cvjeta u krilu monoteističkih religija." Prati ga još malo. U sljedećoj storiji o Salomi koja dnevnički zavodi istine koje je iznašla, o činjenici da su svi ljudi smrtni na njena usta na prvo mjesto postavlja vrlo vrlo zanimljivo: "Zaruke s istinom

ne mogu trajati duže od zaruka s čovjekom koji ju je donio." Sam se snađi kojeg ćeš mesiju postaviti u tu situaciju, kojeg god da izabereš nećeš pogriješiti.

Sad me ne prekidaj! Moram uzvratiti za velikodušno poklonjenu ulogu Đenke iz Maratonaca. no prvo ću ponovno spomenuti Poljaka i njegov uvid iz iste knjige kako "je neznanje grijeh, još veći izgovarati se njime jer tako samo pridodajemo nove starim grijesima." Upamti to. Pa zaputi se sa mnom uz onirično prisjećanje na Hamanna. Njemu, ne baš precizno, pripišimo izjavu kako je od onog koji je uvjeren da Bog ne postoji gluplji jedino onaj suprotno ubijeđen, da Postoji. I zadržite oslonjen na neznanje, odnosno njegovu neuklonjivost racionalnim metodama, pa neka se čak to neznanje račva i izvodi na dvije razine. Držaću se ove druge izvedenice iz Hamannova nauka.

Riječ je o ukliještenosti između mita i pseudoznanstvenog – near death experience – iskustvu kliničke smrti koja, uz zatvor, najpouzdanije preobraća najtvrdokornije nevjernike u ponizne bogomoljce. Čim se odlijepi od tijela, krenu kroz tunele na autoskopsku pustolovinu, potom dokopaju blaženstva mistične svjetlosti i još koječega i prosvijetljeni vrate nazad kao okupani vjerovjesnici.

Nema sumnje, moj dragi prijatelju, vrlo je moguće takvo jedno psihodelično iskustvo, naprotiv, mnogo njih, a koje se onda, sasvim izvjesno, nadograđuje moždanim olujama. pa pošto se vječnost nesporno teško i obratno, zadobija u nekom obliku svjetla, doduše bude odriješeno po zaslugama, nemoj se zapanjiti što neki od tvojih ezoterika tako izmjerene i odvagane duše skončaju na bezbroj neobično lijepih načina:

neko završi kao lijevi žmigavac wartburga, sa srpom i čekićem na ratkapama, i uživa sve dok se vlasnik šoferčina ne natreska i zabije u neku neopreznu žardinjeru, i to je zahvalnije i dugovječnije od toga da kao desni pregoriš na trabantu zaboravna vlasnika. Ne negoduj! Ima i onih rijetkih među njima koji su svojski zaradili vječnost. Njih darežljivost na koju kladioničari računaju nikad ne zaobiđe: u nekoj zabačenoj župi ili parohiji kao lampice krase božićna drvca ili mogu grupno planuti kao kandilji na 'ušušnoj' seoskoj džamiji-četvorosjed, blizu neke pitome ka-

sabice. Ili se u kibucu bogovski provesti kao šamaš raspaljujući sabraču na menorahu kao Tarantinov Hateful eight. Ako pak, neko od ateističkih ili agnostičkih odmetnika, neviniji od Buñuelova sarkazma: Hvala Bogu, pa sam ateista, ipak bude, kroz iglene uši, pripušten vječnosti, takođe, kao nagradu zbog namrlog životnog djela, onda može s kakvog odašiljača, svejedno da li signala mobilne telefonije ili digitalne televizije, žmirkajući namigivati pospanim pilotima helikoptera. Pozdravimo gospodu kojoj je pripala takva čast s još jednom Rilkeovom prigodnom pjesmicom: Ja živim u krugovima koji se šire. Evo ljepotice:

Ja kružim i kružim oko Boga,
 tog prastarog tornja, već hiljadu leta,
 i ne znam još, jesam li sokol ili vihor,
 ili velika pesma ovoga sveta.

Ubrzo dijaloška razmjena neće više biti preporučljiva za one ispod osamdeset dobrog sluha i vida jer će nalokavanje gristi i izgristi sva zrnca mudrosti iz vlastitih kao i one grumenčice iz narudarenih tuđih iskustava. Netragom će iščeznuti da bi se sretnijom prilikom iznebuha vratila.

* * *

Iskusili su to kako se u samici ljudskog bića tuga strpljivo gusto istka u tragično. Podiže poput odležala tijesta na višu razinu tragičnog: *Le dernier acte est sanglant...* Tek tada su prijateljski nepomirljivo dijelili ćeliju toga poetskog "otkad jesmo razgovor i možemo čuti jedni druge". Uvelu dramatičnost znanja prisjećanja nastavka: *quelque belle que soit la comédie en tout le reste...* Sadnice u grumenu koja procvjeta omamljujući silogizmom: *on jette enfin de la terre sur la tête, et en voilà pour jamais.*⁶ Traklovski ispjevano, u prohladnoj slutnji dohvatili to kad se prag skameni od boli. Prag koji ne dijeli unutra i vani, nego kao što je to dokućio 'crni romantik', posrijedi je prag ponad vrtoglavog bezdana, kao razdjelnica čvrstog tla, kaldrmisanoj dvjema tvrdnjama: od onog koji tvrdi da Bog ne postoji gluplji je samo onaj koji tvrdi

6 Evo tog minijaturnog triptiha, u nagosti, bilo čije Kon-Tiki odiseje i u finoj rezoluciji našeg jezika: "Posljednji je čin krvav, kako god lijepa bila komedija u svemu ostalome; baci se najzad šaka zemlje na glavu i time je zauvijek svemu kraj."

suprotno, da postoji.⁷ Nesumnjivo jesu obojica, skupa s Hamannovim zapisom u pismu Herederu drhtali od spoznajnog suda: "razum je jezik, logos" I glodaće doživotno kao i on "tu kost, punu srži, glodati sebe nad njom sve do smrti." Za njega kao i za njih "ostaće tama nad tom dubinom". I čekaće, opet kao i on, "na anđela Apokalipse s ključem za tu bezdan."

Bljedunjava je i metaforičnost kako bi čovjek bio najbliže klatnu koje bi se u ritmu nezavidnosti njihalo između tih krajnosti. Radije metonimijski put do cilja, ne toliko žuđen koliko maštovitiji, sabijenosti u tačku presjeka ekvadorske paralele i griničkog meridijana koji se vrte beskonačnom brzinom isporučujući individuumu *istovremeno svugdje i nigdje* – tek zalogaj univerzalnog dovoljan za cio život posvećen molitvenom mlinu svakog onog koji nijemo mantra: *Memoria hospitis unius diei praetereuntis*.⁸

Nekad su oba prijatelja, suočeni s egzistencijalnom dramom konačnosti, raspredajući o obećanoj iskupljujućoj i zacjeljujućoj svrsihodnosti umjetnosti i filozofije, prečesto potezali Eliota, pored niza drugih. Jedan je mislio da se pjesnik nužno iz autora preobratio u vlasnika *Puste zemlje* ustupivši je čitateljima kao koncesionarima da uživaju njene plodove, dok je drugi odlučno odbijao kako bi to bila oda apsurd, taloženom kroz tragikomičnu povijest i držao se poput Hemingway-eva savjeta upućenog samom sebi: "Zaljevaj *pustu zemlju* i natjeraj da procvjeta".

I to - *The last act is tragic, however happy all the rest of the play is; at the last a little earth is thrown upon our head, and that is the end for ever*, između ostalog, je navelo T. S. Eliota da nam u "Uvodu" za prijevod *Misli* na engleski povjeri slijedeće redove. Ali, vrlo vjerovatno i Pascalov vrijednosni sud kako veličina čovjeka ne leži u tom kad dotakne jednu krajnost nego

7 Heisenberg nije bog zna kako tratio vrijeme u savremenim ispovjedaonicama metafizički osjenčenih naučnih uvjerenja. Odatle apodiktičan stav: "To je ono stvarno stanje koje i onemogućava da se ispovijedanje uvjerenja koja bi trebala da budu obavezna za ponašanje u životu zasnivaju samo na znanstvenoj spoznaji, jer to zasnivanje može nastati samo na temelju fiksirane znanstvene spoznaje, a ona je primjenljiva samo na ograničena područja iskustva. Tvrdnja — kojom često počinje ispovijedanje uvjerenja nastalih u naše doba — da se kod njih ne radi o vjerovanju nego o znanstveno fundiranom znanju, sadrži zbog toga unutarnju protivrječnost i počiva na samoobmani."

8 *Prestravljuje me vječna tišina ovih beskonačnih prostora.*

istodobno dvije. Stoga neka dvojici prijatelja za smirenje žuči posvetimo taj pasaž: "Pascal je svjetovnjak među asketama i asket među svjetovnjacima; imao je svjetovnjačko znanje a strast asketizma i u njemu je to dvoje spojeno u jednu cjelinu. Većina čovječanstva lijena je misliti, neradoznala, utonula u sujetu, plitkih emocija i prema tome nesposobna previše sumnjati niti previše vjerovati; a kad običan čovjek sebe naziva skeptikom ili nevjernikom to je uglavnom tek poza koja prikriva nesklonost išta domisliti do kraja. Pascalaova razočaravajuća analiza čovjekovih okova ponekad se tumači tako da je Pascal zapravo bio nevjernik koji je u svom očaju bio nesposoban izdržati stvarnost i uživati herojsko zadovoljstvo slobodna čovjeka koji se ničemu ne klanja. Njegov očaj, njegovo razočarenje, nisu međutim slika lične slabosti; oni su savršeno objektivni, jer su to suštinski trenutci napredovanja umne duše; a za Pascalov tip oni su isto što i suša, tamna noć, što je nužna faza u napredovanju jednog kršćanskog mistika. Sličan očaj, do kojeg se dođe usljed bolesna karaktera ili nečiste duše, može imati katastrofalne posljedice kroz najveličanstvenije manifestacije; pa tako dobijemo Gulliverova putovanja; no kod Pascala ne nalazimo takve izvitoperenosti; njegov očaj je po sebi strašniji od Swiftova jer nam srce govori da on tačno odgovara činjenicama i ne može se odbaciti kao mentalna bolest; ali to je također bio očaj koji je nužan uvod i element radosti vjere."⁹

9 "Pascal is a man of the world among ascetics, and an ascetic among men of the world; he had the knowledge of worldliness and the passion of asceticism, and in him the two are fused into an individual whole. The majority of mankind is lazyminded, incurious, absorbed in vanities, and tepid in emotion, and is therefore incapable of either much doubt or much faith; and when the ordinary man calls himself a sceptic or an unbeliever, that is ordinarily a simple pose, cloaking a disinclination to think anything out to a conclusion. Pascal's disillusioned analysis of human bondage is sometimes interpreted to mean that Pascal was really and finally an unbeliever, who, in his despair, was incapable of enduring reality and enjoying the heroic satisfaction of the free man's worship of nothing. His despair, his disillusion, are, however, no illustration of personal weakness; they are perfectly objective, because they are essential moments in the progress of the intellectual soul; and for the type of Pascal they are the analogue of the drought, the dark night, which is an essential stage in the progress of the Christian mystic. A similar despair, when it is arrived at by a diseased character or an impure soul, may issue in the most disastrous consequences though with the most superb manifestations; and thus we get Gulliver's Travels; but in Pascal we find no such distortion; his despair is in itself more terrible than Swift's, because our heart tells us that it corresponds exactly to the facts and cannot be dismissed as mental disease; but it was also a despair which was a necessary prelude to, and element in, the joy of faith."